

Emlékezés Szarvas Gáborra (1832-1895), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Gábor Szarvas (1832-1895), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Szarvas Gábor (Ada, Bács-Bodrog vármegye 1832. március 22. – Budapest, 1895. október 12.) nyelvész, tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A jogi tanulmányokat is folytató, élete jelentős részét tanárként töltő, súlyos betegségei miatt munkájában sokszor jelentősen korlátozott Szarvas Gábor nyelvészeti munkásságával váltott ki magának országos elismerést, amiért méltán tekintik őt a magyar nyelv művelés megeremítőjének.

A Magyar Tudományos Akadémia őt bízta meg a magyar nyelv kutatását és művelését szolgáló folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* alapításával, ezt követően nyelvészeti munkássága révén választotta Szarvas Gábort a Magyar Tudományos Akadémia előbb levelező, majd később rendes tagjává. Tragikusan alakuló egészségi állapota miatt (rohamos szemromlást követően megvakult) már 1881-től nyugdíjba kellett vonulnia.

Származása, tanulmányai

Szarvas Gábor 1832. március 22-én született Adán. Hatéves korában Bajára költözött szüleivel és ebben a városban végezte középiskolai tanulmányait. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kezdetén nemzetőrnek jelentkezett, de fiatal kora miatt nem lehetett a nemzetőrség tagja. Ezt követően szerzetesnek állt, belépve a bencés rendbe. 1852-ben kilépett a rendből és öt éven át jogot hallgatott. Betegségei miatt jogi tanulmányaival is fel kellett hagynia. 1857-től oktatott a bajai gimnáziumban.

Tanított Egerben (1858-tól), majd ismét Baján (1861), ezt követően 1861-től 1869-ig pedig Pozsonyban. 1858-ban jelentek meg első tárcái a *Hölgyfutárban*, majd a *Bajai Közlönyben*. Említést érdemel, hogy az *Aldunai Lapokban* is közölt humoros írásokat Pap Rika álnéven. Az *Aldunai Lapok*nak egy ideig társszerkesztője is volt.

Országos hírnevét és tudományos pályafutásának kiemelkedését nyelvészeti munkásságának köszönhet. A nyelvészet területén kifejtett tevékenysége alapján lett az 1872-ben induló nyelv művelő folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* alapító főszerkesztője. Szarvas Gábor az új folyóirat ügyének megnyerte a magyar nyelvtudomány legtehetségesebb művelőit is, így Simonyi Zsigmondot, Szinnyei Józsefet és Munkácsi Bernátot.

Megjegyzendő, hogy a *Magyar Nyelvőr* azóta is működik, és napjainkban is az egyik vezető nyelvtudományi folyóiratunk (még ha az elmúlt évtized történései fordulatossá is nevezhetőek a negyedévente megjelenő periodika történetében). Mindazonáltal megállapítható, hogy Szarvas Gábor *Nyelvőrével* indult meg hazánkban a szervezett, tudományos hátterű nyelv művelés.

Szarvas Gábor munkásságának óriási jelentősége van a „második nyelvújítás” tudományos mozgalmának és törekvéseinek sikerre vitelében. Az „első nyelvújítás” nagy vitái, így az ortológus /orthologus/-neológus vita ekkorra ugyan lecsendesedtek, nyugvópontra jutottak, ugyanakkor új nyelvi formák indultak terjedésnek és az elbukott, pontosabban levert

forradalom és szabadságharc, majd az osztrák-magyar kiegyezés politikai következményei is jelentősen hatottak a magyar nyelv használatára és a nyelvről való gondolkodásra is.

Ebben a környezetben kellett a Magyar Tudományos Akadémia kívánalmai, elvárásai szerint egy olyan folyóiratot működtetni, amely tudományos keretek között szolgálja a magyar nyelv ügyét. Szarvas Gáborban látták azt a személyt, aki képes egy ilyen törekvéssel felvértezett periodikát megalapozni és működtetni.

Szarvas Gábor ortológus irányultsággal indította útjára a *Magyar Nyelvőr* folyóiratot, 1872. január 15-én, ami az új ortológia vezető fórumává vált. Szarvas Gábor elszántan küzdött az idegenszerűségek ellen, valamint fontos célja volt a magyar nyelvi hagyományok felkutatása és rögzítése is. Programját az első lapszám szerkesztői előszavában foglalta össze „Mit akarunk?” című programadó írásában a *Magyar Nyelvőr* 1. évfolyam (1872) 1. számának 1. oldalán.

A 19. század utolsó harmadának nyelvújítási vitái is a nyelv belső vagy külső forrásokból való gazdagodási és változási folyamatainak vizsgálatáért érintették. Szarvas Gábor az új ortológus irányzatot képviselte, álláspontja szerint az „egész nyelvélet” az élő nyelv használatával kapcsolatos kutatásokat jelenti: a nyelvi sajátosságok vizsgálatát, a nyelvi adatgyűjtésen alapuló szintaktikai és mondattani kutatásokat, valamint a köznyelvi és írói szókincskutatásokat is. Többször hangsúlyozta az adatgyűjtésre, adatszerűségekre alapuló nyelvészeti kutatás igényét és követelményét.

Szarvas Gábor szakmai tudásáról nem csupán kiváló, magas színvonalú etimológiai írások tanúskodnak. Vitathatatlan tudományos tekintélyével és publicisztikai eszközeivel is lankadatlanul küzdött a magyartalan szóalkotások, feleslegesen idegenszerű fordulatok és az „erőszakolt” nyelvújítás ellen. Amellett, hogy tanított, nyelvészeti tanulmányokat publikált, közreműködött szótárak és egyéb nyelvészeti források kiadásában. Budenz Józseffel és Szilády Áronnal szerkesztette a *Nyelvemléktár I–III.* kötetét (Budapest, 1874–1875), Simonyi Zsigmonddal a *Magyar Nyelvtörténeti Szótárt*. Említést érdemel, hogy tagja volt a helsingforsi finn-ugor társaságnak.

Munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia messzemenőig elismerte azzal, hogy előbb levelező (1871), majd rendes tagjai közé választotta (1884. június 4-én).

A magyar igeidők című munkájával (1872) akadémiai jutalmat nyert, a *Magyar nyelvtörténeti szótárral* elnyerték az MTA nagyjutalmát. 1890-ben királyi tanácsosi címmel tüntették ki.

Az osztrák-magyar kiegyezést követően, 1869-től 1881-ig Pesten volt gimnáziumi tanár, ebben az időben (1879-ben) támadta meg a később végzetessé váló szembetegsége. Tudományos és alkotói pályáját betegsége, majd látásának elvesztése végül teljesen megtörte: 1881-től visszavonulni kényszerült. Ekkor vette nőül Herrer Paulát, aki éveken át tartó betegsége során nagy gonddal ápolta és munkájában támogatta.

Szarvas Gábor 1895. október 12-én hunyt el Budapesten.

Szarvas Gábor főbb munkái

- *A magyar igeidők.* Magyar Tudományos Akadémia, Pest 1872. [online: https://real-eod.mtak.hu/4194/1/MTA_Konyvek_271024_000872937.pdf]
- *A nyelvújításról.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1875. [online: https://real-eod.mtak.hu/325/1/ERTNYELVSZEP_04_10.pdf]
- *A régi magyar nyelv szótára.* Budapest 1886. [online: https://real-eod.mtak.hu/437/1/ERTNYELVSZEP_13_06.pdf]
- *Magyar nyelvtörténeti szótár I–III.*, (társszerző: Simonyi Zsigmond), Budapest 1890–1893. [online: <https://real-eod.mtak.hu/1428/>]

Kelemen Miklós egyetemi docens,
Ludovika Nemzeti Közszerológati Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogyörténeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu